

Noen moderne myter om autisme, og hva vi kan gjøre med dem?

Børge Holden

Sykehuset Innlandet & Habilitering Hadeland

Situasjonen de siste ca. 20 årene

- Et økende antall, særlig unge kvinner, henvises for vurdering av Aspergers syndrom
- Noen mener selv eller er sikre på at de har det, eller venner, familie, DPS eller fastlege mener det
- Autisme er «in»
- De fleste som tror de har det, har det ikke
- Noen blir skuffet eller irriterte av ikke å få diagnosen
- Noen blir lettet
- Noen har diagnosen, og vil ha den revurdert fordi de ikke ønsker den

Historikk

- 1943: Leo Kanner, dagens (barne)autisme
- 1944: Hans Asperger, «intelligente autister»
- Så sent som på 1980-tallet hadde mange pasienter på psykiatriske sykehus autisme/Aspergers syndrom
- Asperger fra 1992 i ICD-10, fra 1994 i DSM-IV, og autisme og asperger som to separate diagnoser
- I DSM-5 (2013) og ICD-11 (ikke ennå innført i Norge) er de slått sammen til 'autismespekterforstyrrelse' (ASF)
- 'Spekter' = variasjoner i uttrykksform, intelligens og bistandsbehov, altså en utvidet kategori
- ICD-11 er en liberalisering, særlig på grunn av to nye momenter i diagnosekriteriene: (1) Hvor tidlig tegn/symptomer på ASF må oppstå, og (2) hvor observerbare de må være
- Det utvider autismespekteret, og vil komplisere diagnostikk

Oppmyking av diagnosekriteriene for autismspekterforstyrrelser i ICD-11

Børge Holden

Habiliteringstjenesten i Sykehuset Innlandet og Habilitering Hadeland

bo-holde@online.no

ICD-11-kriteriene for autismspekterforstyrrelser er mer liberale enn forgjengeren og kan komplisere den diagnostiske vurderingen.

Børge Holden (foto privat)

Hvor tidlige tegn?

- ICD-10: Tegn på autisme må være tydelige før treårsalderen, men spesifiserer det ikke for asperger.
- ICD-11: ASF «oppstår i løpet av utviklingsperioden, vanligvis i tidlig barndom, men symptomene blir kanskje ikke helt tydelige før senere, når sosiale krav overskrider begrensede kapasiteter» (WHO, 2024, s. 124.), men:
- Hvor sent symptomer kan bli tydelige, defineres ikke, men opp i «voksen alder kan de med ASF sin kapasitet til å mestre sosiale relasjoner utfordres mer og mer, og kliniske symptomer kan oppstå når sosiale krav overstiger evnen til å kompensere» (WHO, 2024, s. 129).
- I «[ASF] er det alltid en historie med vansker med sosial kommunikasjon og relasjoner, selv om det kanskje bare blir tydelig ved tilbakeblikk» (WHO, 2024, s. 129), men ikke *hvordan* historien må være.

Men *mange* ungdommer og voksne som henvises for vurdering av ASF, kan ha vansker med:

- Kommunikasjon
- Relasjoner
- Repeterende atferd
- Rigiditet
- Grubling
- Dårlig blikkontakt
- Sosial klossethet
- Foretrekke å være alene og har generelt nedsatt fungering

Slike mulige ASF-tegn inngår i mange diagnoser, og dess høyere opp i alder ASF vurderes, dess viktigere blir *ekvifinalitet*; at flere atypiske utviklingsbaner kan gi lignende resultater.

Så:

Dess eldre den som vurderes er, dess verre er det å vurdere om vansker inngår i ASF eller er noe annet, for eksempel en personlighetsforstyrrelse eller sosial angst

Og:

- Redskaper for å diagnostisere ASF er ikke differensial-diagnostiske, og dermed lite egnet til å skille ASF fra andre diagnoser
- Resultater på ADOS Modul 4 korrelerer også med ADHD, angst, stemningsvansker og schizofreni
- Det er svakt samsvar mellom ADI-R, et halvstrukturert intervju for å kartlegge ASF-tegn, og atferdsobservasjoner, særlig hos voksne

ICD-11 medfører altså at å diagnostisere ASF hos ungdommer og voksne:

- Krever mer greie på differensialdiagnostikk
- Krever mer skjønnsmessige vurderinger, som krever erfaring med ASF
- Blir mindre reliabelt og valid

Hvor tydelige tegn/symptomer? «Kamuflering» (som også kompliserer diagnostikk):

«Noen personer med ASF kan fungere adekvat i mange sammenhenger som resultat av ekstraordinære anstrengelser, slik at deres svekkelser kanskje ikke er synlige for andre. En ASF-diagnose er likevel riktig i slike tilfeller» (s. 125).

ICD-11 kaller slike anstrengelser kompensering.

Kompensering er en del av (sosial) kamuflering, som består av:

- Maskering (skjule autistiske trekk)
- Kompensering (planlagt atferd, som hva man skal si)
- Assimilering (spille roller, imitere andre, for å «gli inn» inn sosialt)

Slike mestringsstrategier forekommer mest i utrygge viktige omgivelser(!)

De vanligste måtene å kartlegge kamuflering på, er:

- Selvrapporing, ofte med CAT-Q (Camouflaging Autistic Traits Questionnaire)
- Diskrepans mellom personens observerte atferd (målt ved for eksempel ADOS) og personens skår på tester for teori om andres sinn (theory of mind) eller selvrapporing av autistiske trekk (som CAT—Q).

Men: Kamouflering er ikke noe nytt fenomen, jfr.:

- Freudiansk reaksjonsdanning
- Pseudoschizofreni
- Falske selv
- Maskert depresjon
- Passiv aggresjon
- «Polyanna»
- Skjule angst
- Skjule tics
- Skjule rus
- Skjule over- og undervekt

Så: Hvis personen kamouflerer, er det ASF eller noe annet?

I den forbindelse:

- Voksne med mange *selvrapporterte* symptomer på autisme kan rapportere mer kamuflering enn de som rapporterer færre symptomer på autisme
- Men minimale forskjeller i *kompensering* mellom personer med og uten ASF
- Personer med ASF kamuflerer ikke mer enn personer med sosial angst
- Kamuflering korrelerer med nevrotisisme

Kamuflering kan dermed være kamuflering av andre tilstander enn ASF

Noen utsagn:

- Livingston et al. (2020): «Mange intellektuelt sterke voksne, med og uten formell autismediagnose, rapporterer å bruke kompenserende strategier» (s. 1)
- Lai et al. (2021): Selv om mange med ASF erfarer å kamuflere, «er det lite empirisk evidens for at det er spesifikt for autistiske mennesker» (s. 1038)
- Fombonne (2020): Strategier for kamuflering ligner på sosial ferdighetstrening

Er kamuflering skadelig?

- ICD-11: Kompensering kan «ha skadelig effekt på mental helse og velvære» (WHO, 2024, s. 127). Cook et al. (2021): Mye selvrapportert kamuflering kan være forbundet med dårligere psykisk helse
- Perry et al. (2022): Kamuflering kan korrelere med grad av autistestigma, men ikke med redusert velvære
- Klein et al. (2024): Kamuflering kan medføre utmatting, svekket identitet, angst og økt selvmordsfare, men kan også være nyttig, særlig i arbeidsliv og venneforhold

Store metodeproblemer:

- Kamuflering måles mest ved selvrappport, og CAT-Q er ikke et validert mål på «generell kamuflering»
- Noen ledd på CAT-Q overlapper med sosial angst (for eksempel «Jeg tenker alltid på inntrykket jeg gjør på andre»)
- Deltakerne i studier er ofte selvselekterte, og uten formell ASF–diagnose
- Det er knapt kontrollgrupper som gjør det mulig å si noe spesifikt om ASF
- Stor overvekt av kvinner
- Det kontrolleres lite for komorbiditet som kanskje kamufleres
- Private fenomener som bare kan selvrapportes, er generelt vanskelig å studere

Cook al. (2021) forskningen på kamuflering «taler imot at konklusjonene kan si noe om hele det autistiske samfunnet» (s. 1)

Kompenserer jenter mer?

- Aurebekk (2024): «Spesielt typisk for jenter med [ASF] er at de utvikler kompenserende ferdigheter og sofistikerte metoder for å «maskere» autismen og skjule annerledesheten»
- Klein et al. (2024): Fem studier viser mer kamuflering hos kvinner, fem viser det ikke, og én studie viser at kvinner som kamuflerte, kamuflerte mer enn menn som kamuflerte
- Lai et al. (2021): At kamuflering «ikke bør ses som en kvinnespesifikk eller tilstrekkelig eller nødvendig del av en ‘feminin autistisk fenotyp’» (s. 1039)
- I den grad ASF arter seg forskjellig hos kvinner og menn, gjelder det samme for andre diagnoser

Dessuten:

Hvorfor skulle jenter og kvinner gjør det *mye* mer enn gutter og menn? Har jenter og kvinner *mye* mer sosiale ferdigheter, og mye større motivasjon for å kamuflere?

Ellers:

- Det drøftes lite hvorfor noen med ASF kamuflerer lite eller ingenting, og hvor godt kamuflering lykkes
- Noe taler også *imot* at personer med ASF kamuflerer mye: ASF forbindes med svak evne til å ta sosiale signaler
- Noen «kjører sitt løp», og kanskje er det primært de som virkelig har ASF?

Fra ASF som diagnose til sosial forståelse og identitet

- ASF er hittil forstått som en medfødt tilstand med tydelige tegn, jfr. «gjennomgripende utviklingsforstyrrelse» og «kvalitative avvik» i ICD-10 og DSM-IV
- ICD-11 demper altså kravene til tydelige symptomer til «atypisk eller overdrevet for personens alder eller sosiokulturelle kontekst»
- Dette betyr at ASF flyttes «lenger bort fra en observerbar, atferdsmessig nevroutviklingsforstyrrelse (medisinsk modell) til en [...] indre opplevelse i form av «identitet» (sosial modell) som knapt kan måles objektivt siden den inneholder mange vage og subjektive begreper» (Kamp-Becker, 2024, s. 634)
- Mer vekt på symptomer enn på tegn

Satt på spissen: De som kjenner ASF-begreper, og ønsker en slik diagnose, kan få den.

ICD-11 svekker dermed ASF som en nevroutviklingsforstyrrelse med tydelige tegn, til fordel for en moderne populær oppfatning av ASF som «nevropsykologiske egenskaper» à la rar, nerd eller einstøing (Fombonne, 2020).

Oppfatningen er forenlig med forståelsen av autisme i nevrodiversitetsbevegelsen (nevromangfold.org)

Der er autisme ikke en forstyrrelse, men et:

- Misforhold mellom individ og samfunn
- En måte å være forskjellig på
- Like mye styrke som svakhet, ikke patologisk, og skal ikke behandles
- Lav livskvalitet hos en med autisme skyldes ikke selve lidelsen, men liten tilpasning av miljøet, og stigmatisering

Dette bryter med ASF som *diagnose* (som krever at atferden er funksjonsnedsettende/og eller gir sterkt ubehag)

Problemer og mulige løsninger

Et løsere syn på ASF kan medføre:

- Falskt positive og ufalsifiserbare diagnoser
- For høy prevalens
- At det blir vanskeligere å forske på årsaker, biologi og behandling
- At personer som knapt viser klare tegn på ASF, kan få samme diagnose som personer med åpenbare funksjonshemninger
- At det er selvmotsigende når ICD-11 kaller ASF for en 'nevrotviklingsforstyrrelse'

'Nevrotviklingsforstyrrelse' bør bety klart observerbar atferd, og mindre vekt på atferd som inngår i andre diagnoser

DSM-5 har to «sikkerhetsventiler» mot ASF-diagnose:

- «svekkelsen kan være relativt liten på noen områder» (for eksempel øyekontakt), «men merkbar i dårlig integrering av øyekontakt, gester, kroppspositur, prosodi og ansiktsuttrykk i sosial kommunikasjon» (s. 54). Det må bety at diagnose krever slik dårlig integrering.
- «enhver rapport (fra foreldre eller annen familie) om at personen hadde vanlige og varige gjensidige venneforhold og gode ferdigheter i ikke-verbal kommunikasjon gjennom barndommen, utelukker en ASF-diagnose» (s. 56).

De gjøre det lettere å utelukke en ASF-diagnose med DSM-5 enn med ICD-11.

Holdepunkter for at personen bedriver vesentlig kamuflering, må likevel tas hensyn til når den er anstrengt og ufullstendig

Særlig med kvinner som mener å ha ASF, men at de kamuflerer tegn på det, går det an å snakke om at:

- *Alle* mer eller mindre kamuflerer
- Sosiale ferdigheter ikke er medfødt
- Få er helt selvsikre og uhemmede
- Fravær av ASF trenger ikke å bety fravær av vansker, men ICD-11 kan gjøre det vanskeligere å skille mellom ASF og eksistensielle eller identitetsmessige vansker som ikke inngår i ASF, men som krever individuelle beskrivelser av ressurser og problemer

Altså:

- Kamouflering er nødvendige sosiale ferdigheter som de fleste bedriver
- Kamouflering trenger dermed ikke å være kamouflering av ASF
- Vellykket uanstrengt kamouflering betyr at problemet er løst. (Hvem sier “Jeg tar heis helt ubesværet, men kamouflerer en heisfobi”?)
- Kamouflering skjer neppe mye mer hos kvinner enn hos menn (og hvorfor skulle det være slik?)
- ASF, som andre diagnoser, krever at personen har nedsatt fungering og/eller ubehag, og diagnoser stilles ikke på grunnlag av ressurser
- Nevrodiversitetsbevegelsen snakker ikke om autisme som diagnose, men mer som personlighet og identitet
- ASF–diagnose må settes på grunnlag av et minimum av *tegn*, ikke bare symptomer

Hvorfor så stort press på å få en ASF-diagnose?

- Svakere normer og regler, og mer individualitet, har gjort det mer komplisert å vokse opp og å fungere sosialt?
- Idealer, og krav om å være perfekt, er sterkere?
- Mennesker bedømmes mer ut fra suksess og ytre vellykkethet enn ut fra moral og hederlighet?
- Mer komplisert og subtil sosial utstøting?
- En diagnose, ikke minst en syndromal diagnose som ASF, er en «trygg havn» for noen, både for de som trenger det, og de som vil ha en «lisens» til å være spesiell
- Autisme er en spennende diagnose
- Autisme gir trygderettigheter

Hvordan kan det møtes?

- Framheve autisme som en opplagt funksjonshemning som det ikke er «spennende» å ha, slik autisme tradisjonelt er forstått
- Beskrive personer som virkelig har autisme/asperger
- Ikke å fungere «perfekt» sosialt er ikke «automatisk» autisme
- Differensialdiagnostikk; det kan være noe annet enn autisme
- Legge minst like mye vekt på tegn som på (selvrapporterte) symptomer
- Legge vekt på tegn som *utelukker* autisme
- Individuelle, funksjonelle beskrivelser av vansker

Fravær av autisme er ikke fravær av vansker

FEATURE

Uta Frith: why I no longer think autism is a spectrum

The autism spectrum has widened to the point of collapse, affecting how teachers should support autistic pupils in the classroom, researcher Uta Frith tells Helen Amass

4th March 2026, 5:00am